

Jasmina Pekić, Jasmina Kodžopeljić, Ana Genc
Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

UDK 159,928:314.6
Originalni naučni rad

ULOGA PORODICE U RAZVOJU DAROVITOSTI – PORODIČNA PODRŠKA/STIMULACIJA I PORODIČNA KOHEZIVNOST/ADAPTABILNOST*

U radu se nudi pregled istraživanja funkcionisanja porodica sa darovitim detetom, u aspektu porodične podrške/stimulacije i porodične kohezivnosti/adaptabilnosti. Ovi pojmovi su pojašnjeni u okviru Čiksentmihaljijeovog Modela kompleksnosti porodice, te Olsonovog Cirkumpleks modela braka i porodice, koji su u istraživanjima predstavljali najčešće referentne okvire za operacionalizaciju pomenutih konstrukata. Istraživanja u oba segmenta daju prilično nekonzistentne nalaze, što komplikuje pokušaje izvođenja opštijih zaključaka. No, ukoliko porodičnu podršku stavimo u kontekst konkretnog domena manifestovanja darovitosti, otvaraju se mogućnosti za jasniju sistematizaciju nalaza istraživanja ovog problema. Sa druge strane, kad je reč o porodičnoj kohezivnosti i adaptabilnosti, pokušaji uopštavanja empirijskih nalaza u ovom segmentu su više spekulativne naravi i mogu se smatrati smernicama za dalja istraživanja.

Кljučне речи: даровитост, породична подршка и стимулација, породична кохезивност и адаптабилност.

Sa pojavom modernih ili „liberalnih“ koncepcija darovitosti (Renzulli, 2005), koje su pokušale da zauzmu što širu perspektivu u određenju ovog pojma, postaje jasno da darovitost nije datost, već pre ishod interakcije celokupne ličnosti darovitog osobe i njenog sredinskog okruženja. Razmatranje doprinosa raznovolikih sredinskih uticaja u preobraćanju visokih potencijala, u prvi plan izbacuje porodične prilike darovite osobe, dajući im epitet „esencijalnog konteksta za razvoj darovitosti” (Freeman, 2000, 573). Iako su pojedini autori skloni zapažanju da nema „idealne porodice“ za podsticanje darovitosti (Simonton, 1998, prema Freeman, 2000), čime se implicira upadljiva varijabilnost u funkcionisanju porodica sa darovitim detetom, meta-analize studija porodičnog konteksta darovitosti sugerišu da njegovi određeni aspekti pokazuju doslednu povezanost sa aktualizacijom potencijala darovitog deteta. Ovaj rad nudi pregled istraživanja aspekata porodičnog okruženja darovitog deteta koji se tiču porodične podrške/stimulacije i porodične kohezivnosti/adaptabilnosti.

* jpekic@ff.uns.ac.rs

EFEKTI PORODIČNE PODRŠKE I STIMULACIJE NA RAZVOJ DAROVITOSTI

Pojedini autori sa dugogodišnjim praktičnim iskustvom u radu sa darovitom decom ističu da postoje tri tipa roditeljskih reakcija na spoznaju o darovitosti deteta (Klein, 2007). Prvi tip podrazumeva preterano oduševljenje koje ishodi iz shvatanja detetove darovitosti kao svojevrsnog statusnog simbola ili sredstva afirmacije porodice. Ovi roditelji su dominantno usmereni na detetovo postignuće, pokazujući tendenciju ka naznažavanju nerealno visokih kriterijuma uspešnosti, što neretko vodi raznim oblicima autodestruktivnog ponašanja dece. Drugi tip roditeljskih odgovora na darovitost deteta ogleda se u negiranju detetove posebnosti, te oskudnom podsticanju razvoja njegovih potencijala. Roditelji sa ovakvim pristupom najčešće ne razumeju samu prirodu fenomena darovitosti, odnosno odbijaju da ulože dodatan napor koji vaspitavanje darovitog deteta iziskuje, što, kao i u prvom slučaju, neretko rezultira podbacivanjem. Naposljetku, treći tip roditeljskih reakcija podrazumeva adekvatan pristup darovitom detetu, koji se ogleda kako u razvijanju njegovih potencijala, tako i u obraćanju pažnje na ostale detetove potrebe.

Primerenost roditeljskog pristupa koji podjednako uvažava i potencijale i emotivne potrebe darovitog deteta naglašena je i u okviru Čikscentmihaljijevog Modela kompleksnosti porodice (Csikszentmihalyi, Rathunde & Whalen 1997), u okviru kojeg se ističe da se raznoliki porodični uticaji mogu sistematizovati duž dve dimenzije, a to su *integracija* i *diferencijacija*. Integracija se opisuje u terminima intenzivne porodične podrške, te doživljaja stabilnosti i konzistentnosti porodice, dok se pod diferencijacijom porodice podrazumeva podsticanje detetove individualnosti i pružanje mogućnosti detetu da slobodno sledi svoja interesovanja. Na nekim mestima se ove dve dimenzije prevode na nešto jednostavnije termine „emocionalne podrške“ i „intelektualne stimulacije“ (Winner, 1996). U zavisnosti od pozicije na ovim dvema dimenzijama, moguće je govoriti o četiri tipa porodica: *kompleksne porodice* (visoka integracija – visoka diferencijacija), *jednostavne porodice* (niska integracija – niska diferencijacija), *integrisane porodice* (visoka integracija – niska diferencijacija) i *diferencirane porodice* (niska integracija – visoka diferencijacija). Iako se darovitost može pojaviti u bilo kom od ova četiri tipa porodica, najpovoljnije uslove za razvoj darovitosti pruža kompleksna porodica. Pri tome se naglašava da je za realizaciju potencijala darovitih mnogo važnija detetova *percepcija* porodičnih prilika, u odnosu na stvarno stanje stvari (Amabile, 1983; Csikszentmihalyi & Csikszentmihalyi, 1988; deCharms, 1976; Decy & Ryan, 1985, kurziv moj).

Povoljan uticaj kompleksnih porodica na razvoj talenta konstatovan je i u mnogim studijama koje su sprovedene u ovoj oblasti. Primera radi, ispitujući porodično okruženje osoba darovitih u nekom od pet domena (matematika, prirodne nauke, muzika, umetnost i atletika), Blum je ustanovio da se nezavisno od tipa talenta najstimulativnijim okruženjem pokazuju porodice koje balansiraju između integracije i diferencijacije, odnosno sigurnosti i izazova (Bloom, 1985). Naime,

intervjuišući darovite ispitanike o porodičnim uslovima njihovog odrastanja, ovaj autor je, sa jedne strane, konstatovao izuzetnu roditeljsku posvećenost, u smislu visoke responsivnosti na potrebe koje su ispitanici kao darovita deca imali, dok je sa druge strane uočio roditeljsku sklonost ka visokom vrednovanju samostalnosti, napornog rada i konstruktivnog provođenja slobodnog vremena, što je podrazumevalo nesmetano otkrivanje novih intelektualnih sadržaja koji zadovoljavaju detetovu radoznalost. Slični zaključci su izvedeni i u nekim longitudinalnim studijama koje su višegodišnjim praćenjem razvoja talenta ustanovile važnost roditeljskog angažovanja kako u aspektu postignuća, tako i u aspektu emotivnog razvoja darovite dece (Feldman & Goldsmith, 1986, Zha, 1995, svi prema Freeman, 2000). Tome slično, komparativne studije porodica darovitih i prosečnih učenika ustanovile su da prve odlikuju kako skladniji odnosi među članovima porodice, tako i izraženija sklonost ka naznačavanju visokih standarda uspešnosti (Foxworth, 1986; Olszewski-Kubilius, 1995; Olszewski-Kubilius, Kulieke, & Buescher, 1987; Tabackman, 1976, svi prema Caplan, Henderson, Henderson & Fleming, 2002).

U jednom drugom, ništa manje poznatom istraživanju u ovoj oblasti, ispitivana je relacija između tipova porodice iz Čikscentmihaljijevog teorijskog modela i opšteg školskog postignuća učenika tokom perioda srednje škole, kao i učinka u konkretnom domenu njihovog talenta (Csikszentmihalyi et al., 1997). Dobijeni rezultati su pokazali da najviše korelacije sa opštim školskim i domenospecifičnim postignućem ostvaruje kompleksni tip porodičnog okruženja, dok visina korelacija preostala tri tipa porodica i opšteg školskog postignuća diktira sledeći poredak: integrisane, diferencirane i naposljetku, jednostavne porodice. Čelna pozicija učenika koji svoje porodice percipiraju kao kompleksne tumači se njihovom sklonošću da učenju pristupaju sa ciljem zadovoljenja različitih sazajnih potreba i interesovanja, kao i većom samostalnošću i originalošću u učenju, što predstavlja rezultat specifičnih porodičnih uticaja koji više gravitiraju ka dimenziji „diferencijacija“. No, osim uplivisanja porodice posredstvom stimulacije, zapaženi učinak ove kategorije učenika tumači se i boljom socijalnom prilagođenošću, što se vezuje za „integrativni“ aspekt porodičnih uticaja. Dopunjujući saznanja o specifičnom uticaju porodične podrške (integracije) i izazovnog okruženja (diferencijacije), pojedini autori ukazuju na to da intenzitet porodične podrške dobro predviđa opšti akademski uspeh, dok intenzitet intelektualne stimulacije deteta ima veći uticaj na postignuće u konkretnom domenu učenikovog talenta (Rathunde, 1989; Rathunde, 1991, prema Csikszentmihalyi et al., 1997). Ovakva zapažanja su podržana i empirijskim nalazima koji sugerišu visoku povezanost porodične podrške i spontanog interesovanja, dok se stimulativno okruženje prvenstveno dovodi u vezu sa interesovanjima vezanim za konkretan domen talentna (Rathunde, 1996).

No, porodična integracija i diferencijacija pokazuju različitost delovanja u odnosu na još jedan aspekt problematike darovitosti, a to je tip talenta. Naime, u literaturi se navodi da iz stabilnog i harmoničnog porodičnog okruženja poniču prvenstveno visoko socijalizovani pojedinci talentovani u naučnim oblastima, dok se određene manifestacije porodične diferencijacije, poput podsticanja radoznalosti,

kreativnosti, preferencije novine i sklonosti ka preuzimanju rizika, najvećim delom sreću u domenima umetnosti i muzike (Csikszentmihalyi et al., 1997). Drugim rečima, domeni koji više iziskuju kreativnu produkciju u osnovi imaju naglašenu porodičnu diferencijaciju, dok se porodična integracija prevashodno dovodi u vezu sa učinkom koji ima formu ekspertize, ali ne nužno i kreativne produkcije. Ovo je usaglašeno i sa nalazima istraživanja koji ukazuju da intelektualno darovite osobe najčešće potiču iz „intaktnih“ porodica koje odlikuje umerena izloženost stresnim događajima (Olszewski-Kubilius, 2002), kao i sa nalazima o postojanju značajnih razlika u vrednostima kvocijenta inteligencije u odnosu na intenzitet porodične podrške (Mascie-Taylor, 1989). Ima i istraživanja koja do te mere naglašavaju važnost emocionalne podrške porodice u razvoju akademskog tipa talenta, da ovaj faktor proglašavaju jednim od najboljih prediktora akademskog postignuća (Bradly & Caldwell, 1976, prema Landau & Weissler, 1993). Sa druge strane, još je u prvoj empirijskoj studiji akademskih i kreativnih vidova darovitosti ustanovljeno da kreativne osobe odlikuje neka vrsta „pozitivne dezintegracije“ shvaćene kao sposobnost razrešavanja kriza njihovim preobraćanjem u izazov, umesto očekivanog 'vraćanja u normalu', u čemu se prepoznaju naznake uticaja porodične diferencijacije (Dabrowski, 1967, prema Fornia & Frame, 2001).

Potrebu za ovakvim razmatranjem uticaja porodične podrške i izazova nametnula su istraživanja u kojima je ustanovljeno da su mnogi kreativni stvaraoci odrastali u disfunkcionalnim porodicama koje su imale predznak konfliktnih odnosa unutar bračnog sistema, okrnjenosti porodice, alkoholizma roditelja i mnogih drugih stresnih iskustava (Cox, 1926; Goertzel, Goertzel & Goertzel, 1978; West, 1960). Drugim rečima, kreativna forma darovitosti vrlo često je odnegovana u uslovima oskudne porodične podrške i disharmoničnih porodičnih relacija, što je podrazumevalo nisku poziciju ovih porodica na dimenziji integracije¹. No, sa druge strane, u porodicama eminentnih kreativnih stvaralaca izuzetno je vrednovan svaki oblik upravljenosti ka intelektualnom i kreativnom ispoljavanju, što podrazumeva njihovu visoku pozicioniranost na dimenziji diferencijacije. Dakle, kreativna darovitost se vrlo često vezuje za „diferencirane“ porodične sisteme, što ne isključuje ni mogućnost njene povezanosti sa druga tri tipa porodinog funkcionisanja.

Mehanizam podsticanja darovitosti u okviru „diferenciranih“ porodica može delovati prilično nerazumnjivo, otuda što se stabilnost i podrška porodice smatraju opštim mestom u tumačenju razvoja izuzetnih potencijala. Upravo zbog toga, mnogi autori su pokušali da ponude objašnjenje činjenice da darovitost neretko uspeva da 'preživi' porodičnu disharmoniju. Jedno od mogućih objašnjenja se poziva na visoku rezilijentnost darovitih osoba koje stasavaju u problematičnom porodičnom okruženju, a koja ih čini „otpornim“ na ometajuće porodične uticaje (Simonton, 1994). Drugo moguće objašnjenje aludira na svojevrzni mehanizam kompenzacije koji podrazumeva da dostizanjem eminentnosti darovite osobe iz slabo integrisanih

¹ U istraživanju porodičnih prilika eminentnih stvaraoca, Gercel i Gercel su konstatovali da je od 400 darovitih osoba koji su svojim kreativnim ostvarenjima pribavili svetsku slavu, svega 58 odraslo u stabilnom porodičnom okruženju (Goertzel & Goertzel, 1962, prema Csikszentmihalyi et al., 1997).

porodica pribavljaju pažnju i priznanje koje im je nedostajalo u porodici (Ochse, 1993). Osim toga, nailazi se i na shvatanja po kojima darovitost opstaje uprkos slaboj podršci porodice otuda što se kroz aktivnosti kreativne produkcije osoba povlači u svet ideja i distancira u odnosu na stresne okolnosti (Piirto, 1998). I naposljetku, postoje i shvatanja koja otpisuju mogućnost opstajanja darovitosti bez podrške važnih osoba i koja ističu da se u slučaju zakazivanja porodice u ovom aspektu, darovito dete okreće drugim relevantnim segmentima svog socijalnog okruženja, u okviru kojih pribavlja neophodnu podršku (Csikszentmihalyi et al., 1997).

Princip delovanja faktora porodične podrške. Čini se osnovanim pretpostaviti da će se karakterističan smer povezanosti porodične podrške sa akademskim talentom, odnosno kreativno-produktivnim manifestacijama darovitosti, bolje razumeti ukoliko se pronikne u suštinu njenog delovanja na funkcionisanje darovitog pojedinca. Ako imamo u vidu činjenicu da se socijalna podrška definiše kao doživljaj pripadnosti grupi (porodica, vršnjaci) čiji članovi se uzajamno vole, uvažavaju i pomažu u stresnim situacijama (Cob, 1976, prema Ford & Procidano, 1990), prilično je jednostavno objasniti vezu između porodične podrške i darovitosti. Naime, princip pozitivnog delovanja porodične podrške ogleda se u potpomaganju adaptacije pojedinca na nove životne okolnosti, te ublažavanju negativnih posledica stresnih događaja, što, zapravo, znači da podrška porodice doprinosi većoj rezilijentnosti njenih članova (Cohen & Wills, 1985, prema Dunn, Putallaz & Sheppard, 1987; Aneshensel & Stone, 1982, Bell, LeRoy & Stephenson, 1982, Procidano & Heller, 1983 svi prema Ford & Procidano, 1990). Iako je porodična podrška važna za svakog pojedinca, bez obzira na nivo njegovih sposobnosti, važno je naglasiti da se njena protektivna uloga pokazala naročito delotvornom u slučaju darovite dece, zbog njihove veće sposobnosti efektivne upotrebe raspoloživih resursa za prevladavanje stresa (Kitano & Lewis, 2005).

Ovaj medijatorski uticaj porodične podrške na pojedinim mestima u literaturi se dvojako određuje. Naime, u izvorima koji se bave problematikom socijalne podrške i stresa nailazi se na opise dvaju teorijskih modela koji razmatraju relaciju između ovih varijabli (Cohen & Wills, 1985, prema Dunn, et al., 1987). Prvi model naglašava opštu blagotvornost porodične podrške, ističući da je odsustvo ove vrste socijalne podrške samo po sebi stresno, te da je porodična podrška važan uslov prilagođenosti pojedinca, bez obzira na incidencu stresogenih događaja, što je potvrđeno i u nekim skorijim istraživanjima (Collins & Laursen, 2004, Steinberg & Silk, 2002, svi prema Oliva, Jimenez & Parra, 2009). Drugi model, koji, takođe, beleži empirijsku potvrdu (DuBois, Felner, Meares, & Kries, 1994, prema Oliva et al., 2009), pretpostavlja da se o povezanosti porodične podrške i uspešnog prilagođavanja može govoriti samo u slučaju kada pojedinac proživljava određena stresna iskustva. Potonje shvatanje uticaja porodične podrške opisuje se i u terminima „amortizovanja“ (buffer) negativnih posledica stresa, pri čemu je protektivna funkcija porodične podrške ispitivana u odnosu na različite aspekte prilagođavanja.

Većina istraživanja koja su koncipirana u okviru potonjeg modela, ispitivala je povezanost porodične podrške i psihološke prilagođenosti pojedinca. Opšti

zaključak ovih studija mogao bi se svesti na zapažanje da percipiranje vlastite porodice kao suportivne značajno smanjuje verovatnoću razvijanja psihopatoloških simptoma kod osoba koje su izložene visokom nivou stresa (Billings & Moos, 1984; Ford & Procidano, 1990; Wilcox, 1981). No, pojedina istraživanja mediatorskog uticaja porodične podrške, ispitivala su i specifičnije aspekte adaptivnih potencijala deteta, poput prilagođenosti na školske zahteve. U jednom istraživanju ove vrste, prilagođenost na školsku sredinu je operacionalizovana preko školskog postignuća i broja neopravdanih izostanaka (Dunn, et al., 1987). Pri tome je ustanovljeno da sa porastom nivoa percipirane porodične podrške raste i opšte školsko postignuće, dok broj neopravdanih izostanaka opada. U nekim drugim istraživanjima adaptacije na školsku sredinu, intenzitet socijalne podrške se pokazao negativno koreliranim sa sklonošću ka problematičnim ponašanjima u školi. Naime, na pojedinim mestima se navodi da deca koja manifestuju neki oblik problematičnog ponašanja u školi, imaju doživljaj slabije porodične podrške (Dubow & Tisak, 1989). Osim toga, doživljaj porodičnog okruženja kao podržavajućeg čak se pokazao značajnijom determinantom nivoa detetovog samopouzdanja i opšte prilagođenosti, nego specifični roditeljski postupci i porodične vrednosti (Cornell & Grossberg, 1987). Na temelju ovakvih nalaza, porodica se proglašava „sigurnom bazom“ koja pospešuje detetovo samopouzdanje i osećanje sigurnosti, što se pozitivno reflektuje na njegove adaptivne potencijale.

Uticaj porodične podrške je ispitivan i u odnosu na starost ispitanika. Pri tom je ustanovljeno da u „individualističkim“ društvima koja visoko vrednuju autonomiju pojedinca i zagovaraju odvajanje deteta od porodice u periodu kasne adolescencije, porodična podrška gubi na delotvornosti sa odrastanjem deteta, ustupajući mesto drugim oblicima socijalne podrške, među kojima preovladava podrška vršnjaka (Helsen, Vollebergh, & Meeus, 2000, Lamothe et al., 1995, Scholte, VanLieshout, & Van Aken, 2001, Tao et al., 2000, svi prema Oliva et al., 2009). Sa druge strane, vrednosni sistem „kolektivističkih“ društava koji toleriše prolongiranu zavisnost od porodice porekla, doprinosi održavanju bliskih emotivnih veza dece i roditelja i u periodu adolescencije, odnosno odraslog doba, što rezultira stabilnošću protektivne uloge porodične podrške u psihološkom prilagođavanju pojedinca (Kagitcibasi, 1996, prema Oliva et al., 2009).

Shvatanje porodične podrške kao faktora koji posreduje između stresnih životnih događaja i prilagođavanja pojedinca, mogao bi se dovesti u vezu sa ranije pomenutim nalazima koji sugerišu povezanost „porodične integracije“ i socijalne prilagođenosti pojedinca, odnosno njegovog učinka u akademskim domenima (Csikszentmihalyi et al., 1997). Čini se smislenim pretpostaviti da učenici visokih postignuća svoj akademski talenat duguju i dobroj adaptaciji na školske zahteve, u čemu porodična podrška učestvuje kao posredujući faktor. Sa druge strane, kreativna forma darovitosti, koja neretko ostvaruje slabu povezanost sa stabilnošću i podrškom porodice, vrlo verovatno u osnovi poseduje lošiju prilagođenost na uslove školskog života, što rezultira niskim školskim učinkom, ali i svojevrsnom 'konzervacijom' kreativnosti.

PORODIČNA KOHEZIVNOST I ADAPTABILNOST

Porodična kohezivnost. Ako se zna da se pod porodičnom kohezivnošću podrazumeva emotivna vezanost među članovima porodice (Olson, 2000; Riesch, Henriques & Chanchong, 2003), te da su se afektivna responsivnost i podrška roditelja pokazale bitnim odrednicama porodičnog okruženja darovite dece, sasvim je opravdano očekivati da razvoj talenta ostvaruje povezanost i sa kohezivnošću porodice. Uvidom u izvore koji elaboriraju ovo pitanje, nailazi se na brojne potvrde očekivanih relacija kohezivnosti porodice i darovitosti deteta.

U istraživanju koje je proučavalo porodične prilike učenika darovitih u različitim domenima (akademki, kreativni i talenat za socijalno vođstvo), porodična kohezivnost se pokazala značajnim prediktorom uspešnosti u sva tri naznačena domena darovitosti, i, pri tom, ispoljila najveći prediktivni doprinos u odnosu na preostale karakteristike porodičnog okruženja koje su figurisale kao istraživačke varijable (roditeljska očekivanja i podsticanje detetove autonomije) (Chan, 2008). O visokom nivou uzajamne emotivne vezanosti članova porodice darovitog deteta svedoče i mnoga druga istraživanja (Abelman, 1991; Cornell & Grossberg, 1987; Karnes & Shwedel, 1987). Kohezivnost porodice se dovodi u vezu ne samo sa visokim akademskim učinkom darovitih učenika, već i sa nivoom njihove psihološke prilagođenosti u situaciji akceleracije ili ubrzanog školovanja (Buescher, 1986, prema Caplan et al., 2002; Caplan et al, 2002). Sa druge strane, ispitivanja korelata podbacivanja darovitih učenika upućuju na nedostatak kohezije u porodica darovitih podbacivača, koji se manifestuje kao emocionalna distanciranost i loša komunikacija članova porodice (Baker, Bridger & Evans, 1998, Butler-Por, 1987, Peterson, 2001, svi prema Altaras, 2006). Važnost emotivne bliskosti članova porodice za razvoj talenta indirektno sugerišu i nalazi koji svedoče o porastu nivoa opšteg samopoštovanja deteta, sa intenziviranjem porodične kohezivnosti (Kawash & Kozeluk, 1990).

Iako relacija kohezivnosti porodice i razvoja talenta može delovati jednoznačna i konzistentna, meta-analize studija koje se bave ovim problemom operišu oprečnim nalazima i nailaze na ozbiljne poteškoće njihovog integrisanja. Moglo bi se reći da je prvo polje konfuzije na koje nailaze meta-analize studija iz ove oblasti određeno nepomirljivim razlikama u shvatanju uloge porodične kohezivnosti u razvoju darovitosti. Naime, dok se na jednoj strani grupišu studije koje nude obimne empirijske dokaze o porodičnoj kohezivnosti kao jednoj od uporišnih (sredinskih) tačaka razvoja talenta, na drugoj strani se gomilaju nalazi koji upućuju na približno isti nivo kohezivnosti u porodicama sa i bez darovitog deteta. Primera radi, rezultati koji potiču iz potonje linije istraživanja ukazuju da su akademski daroviti učenici, kako osnovnoškolskog, tako i srednoškolskog uzrasta, svoje porodice percipirali kohezivnim u približno istoj meri kao i njihovi prosečni vršnjaci (West, Hosie, and Mathews, 1989). U jednom sličnom, ali znatno obimnijem istraživanju sprovedenom na darovitim učenicima starijeg osnovnoškolskog uzrasta, takođe je ustanovljeno odsustvo razlika u percipiranom nivou porodične koheziv-

nosti u odnosu na kontrolnu grupu (Taylor, 1996, prema Schilling, Sparfeldt & Rost 2006). No, uloga ove karakteristike porodičnog funkcionisanja je, zasigurno, najopsežnije ispitana u studiji darovitih adolescenata koju su sproveli Čikscentmihalyi i saradnici (Csikszentmihalyi et al., 1997), otuda što je ova studija pokrivala nekoliko različitih domena manifestovanja darovitosti (matematika, prirodne nauke, umetnost, sport i muzika). Kao što se može pretpostaviti, prosečni skorovi na dimenziji porodične kohezivnosti nisu pokazivali značajna odstupanja u odnosu na normativne skorove, duž celokupnog raspona razmatranih tipova darovitosti.

Drugi 'kamen spoticanja' na koji nailaze meta-analize studija porodične kohezivnosti, tiče se tendencije utvrđivanja njenih različitih nivoa, te neslaganja u eksplikaciji prirode uticaja različitih nivoa porodične kohezivnosti na funkcionalnost porodice. Naime, najuticajniiji, Olsonov model bračnog i porodičnog sistema, koji je poznat pod nazivom *Cirkumpleks model*, porodičnu kohezivnost naznačava zajedno sa još dve dimenzije porodičnog funkcionisanja, a to su porodična adaptabilnost (fleksibilnost) i porodična komunikacija (Olson, 2000)². Polazeći od pojašnjenja porodične kohezivnosti kao načina na koji porodični sistem balansira između zajedništva i zasebnosti svojih članova, Olson razlikuje četiri moguća nivoa porodične kohezivnosti: *razjedinjenost* (izrazito niska kohezivnost), *izdvojenost* (niska do umerena kohezivnost), *povezanost* (umerena do visoka kohezivnost) i *isprepletenost* (izrazito visoka kohezivnost). Središnji nivoi kohezivnosti (izdvojenost i povezanost) podrazumevaju istovremenu zastupljenost potrebe za odvojenošću od porodice i potrebe za bliskošću sa njenim članovima, s tim što kod izdvojenosti preovlađuje potreba za nezavisnošću, a kod povezanosti potreba za intenzivnom bliskošću sa članovima porodice. Ekstremni nivoi kohezivnosti (razjedinjenost i isprepletenost) ukazuju na preteranu distanciranost članova porodice, koja praktično podrazumeva odsustvo zajedništva i visok stepen nezavisnosti članova porodice, odnosno na prenaglašenu bliskost i uzajamnu zavisnost članova porodice, koji nemaju jasno definisan lični prostor i vrhovnom vrednošću smatraju lojalnost porodici.

Rukovodeći se pomenutom diferencijacijom, Olson je smatrao da su središnji nivoi kohezivnosti optimalni za funkcionisanje porodice, te da problemi u relacijama članova porodice nastupaju ukoliko ekstremni nivoi kohezivnosti isuviše dugo traju (Olson, 2000). Mogli bismo reći da upravo ovaj segment Olsonove konceptualizacije porodične kohezivnosti predstavlja ishodište novih neslaganja. Naime, dok Olson zagovara kurvilinearnu relaciju između kohezivnosti porodice i njene funkcionalnosti, ništa manje poznat, Biversov Sistemski model porodičnog funkcionisanja insistira na linearnoj povezanosti ovih varijabli (Beavers, Hampson, & Hulgus, 1985). Drugim rečima, Biversov model ističe da u periodu podizanja dece viši nivo emotivne vezanosti članova porodice („centripetalni sistem“) znači i viši nivo funkcionalnosti porodice, da bi sa ulaskom deteta u adolescenciju ovaj

² Porodična komunikacija se smatra pospešujućom dimenzijom, koja se procenjuje u odnosu na to koliko porodica kao grupa poseduje veštinu slušanja, jasnoću govora, mogućnost praćenja kontinuiteta razgovora, uvažavanje i poštovanje drugih, naspram isticanja sebe (Mitić, 1997).

odnos zadržao svoj linearni karakter, ali poprimio suprotan predznak (niži nivoi emotivne vezanosti članova porodice („centrifugalni sistem“) imaju veću adaptivnu vrednost) (Barišin, Svetozarević & Duišin, 2011)³. Uvidom u nalaze istraživanja ovog problema, stiče se utisak da je empirija više na strani Biversovog tumačenja prirode uticaja različitih nivoa porodične kohezivnosti⁴. Naime, mnogi istraživači izveštavaju o poboljšanju porodičnog funkcionisanja sa intenziviranjem porodične kohezivnosti (Gaughan, 1995, Green et al., 1991, Henggler et al., 1991, svi prema Zotović, Telečki, Mihić i Petrović, 2008), iz čega proizilazi da stupanj „isprepletenosti“, zapravo, unapređuje odnose među članovima porodice, čime se Olsonova teza o optimalnom funkcionisanju porodice čiji su članovi umešno emotivno povezani, ispostavila kao neosnovana.

Dakle, nalazi koji sugerišu povezanost porodične kohezivnosti i aktualizacije potencijala darovitih, ne samo da imaju protivtežu u pozamašnom korpusu empirijskih nalaza koji otpisuju značaj bliske emotivne vezanosti članova porodice za razvoj darovitosti, već deluju i nedorečeno u aspektu pojašnjenja optimalnog nivoa porodične kohezivnosti. Drugim rečima, osim što nas literatura o porodičnim prilikama darovite dece ostavlja bez konačnog odgovora na pitanje da li je kohezivnost važan činilac razvoja darovitosti, izostaje i pojašnjenje optimalnog nivoa porodične kohezivnosti, ukoliko se priklonimo liniji istraživanja koja nudi potvrdu njene važnosti. Dakle, zbog nedostatka istraživanja koja ne ispituju samo opšti kvalitet uticaja porodične kohezivnosti na darovitost, već uzimaju u obzir i različite stupnjeve njenog ispoljavanja, mogli bismo reći da ostaje nepoznato da li se Olsonova teza pokazuje neodrživom i u slučaju porodica darovite dece. Razlog više za postavljanje ovog pitanja je i saznanje da darovitost podrazumeva visok stepen autonomije i samostalnosti deteta, što se čini teško spojivim sa „isprepletenom“ formom porodične kohezivnosti.

Porodična adaptabilnost. Adaptabilnost ili fleksibilnost porodice, kako je Olson naziva u novijim verzijama svoje teorije proglašavajući je najvažnijom karakteristikom porodičnog sistema, definiše se kao veličina promene u njenoj strukturi moći, odnosima uloga i pravilima, koja predstavlja odgovor na situacioni i razvojni stres (Olson, 2000; Riesch et al., 2003)⁵. Drugim rečima, porodična fleksibilnost podrazumeva različitu snagu balansiranja porodičnog sistema između stabilnosti i promenljivosti, što znači da u zavisnosti od stepena uravnoteženosti ovih eks-

³ Biversov Sistemski model postulira dve dimenzije porodičnog funkcionisanja: *dimenziju porodične kompetentnosti*, koja donekle odgovara Olsonovoj dimenziji porodične adaptabilnosti, i *dimenziju porodičnog stila*, koja u priličnoj meri korespondira sa Olsonovom dimenzijom porodične kohezivnosti. Dimenzija porodičnog stila javlja se u dva varijeteta: „centripetalni sistem“ (porodica se percipira kao glavni izvor uživanja, radosti i zadovoljstva) i „centrifugalni sistem“ (izvor uživanja, zadovoljstva i radosti se vezuje za zbivanja izvan porodice) (Barišin, Svetozarević & Duišin, 2011).

⁴ Istini za volju, postoji i ne tako mali broj istraživanja koja potvrđuju Olsonovu tezu kurvilinearosti, ali se dizajn ovih istraživanja oštro kritikuje, uz opšti zaključak da ova istraživanja nisu obuhvatala celokupan raspon dimenzije kohezivnosti, te da nisu adekvatno proverila ovu postavku (Perosa & Perosa, 2001).

⁵ U prvobitnoj verziji svoje teorije, Olson je porodičnu adaptabilnost definisao kao *spособnost* porodice da menja strukturu moći, odnose uloga i postojeća pravila. Nešto kasnije, termin „spособnost“ je zamenio izrazom „veličina promene“ (Perosa & Perosa, 2001).

trema, porodično funkcionisanje može da reflektuje četiri moguća nivoa fleksibilnosti: *rigidnost* (ekstremno nizak nivo fleksibilnosti), *strukturisanost* (nizak do umeren nivo fleksibilnosti), *fleksibilnost* (umeren do visok nivo fleksibilnosti) i *haotičnost* (ekstremno visok nivo fleksibilnosti) (Olson, 2000). Kao i u slučaju porodične kohezivnosti, ne izostaju vrednosne konotacije različitih nivoa fleksibilnosti porodice, te se ističe da središnji nivoi ove dimenzije ostvaruju relaciju sa optimalnim funkcionisanjem porodičnog sistema, dok se ekstremima pripisuje remetilački uticaj na odnose među članovima porodice.

Nakon upoznavanja sa Olsonovim određenjima svakog od četiri nivoa porodične fleksibilnosti, uviđa se njihova sličnost sa različitim stilovima rukovođenja grupom, kojima su se bavili Levin i saradnici (Lewin, Lippit & White, 1939). Naime, moglo bi se reći da središnji nivoi fleksibilnosti (strukturiranost i fleksibilnost), dakako, u različitoj meri, korespondiraju sa demokratskim stilom rukovođenja, što podrazumeva zajedničko učešće članova porodice u donošenju važnih odluka, mogućnost njihovog preispitivanja, te uvažavanje detetovog mišljenja. Osim toga, ovi nivoi fleksibilnosti manifestuju se i podeljenošću i promenljivošću uloga, kao i usklađenošću pravila sa uzrastom deteta. Ekstremno nizak nivo porodične fleksibilnosti (*rigidnost*) ostvaruje sličnost sa autokratskim stilom rukovođenja, što implicira dominaciju jednog člana porodice koji poseduje moć i kontrolu nad ostalim članovima. Rigidni porodični sistemi, takođe, podrazumevaju jasnu podelu uloga, te uređenost ponašanja striktnim pravilima koja su nepodložna promenama. Naposljetku, visoki nivoi fleksibilnosti (*haotičnost*) saobražavaju se *laissez-faire* stilu rukovođenja, usled nepostojanja jasne strukture moći, što rezultira impulsivnim i nepromišljenim odlukama. Porodične uloge i pravila su slabo definisani i trpe česte promene (Olson, 2000).

Ako je suditi po nalazima Levina i saradnika, čini se osnovanim pretpostaviti da središnji nivoi porodične fleksibilnosti, zbilja, imaju najbolji učinak na relacije među članovima porodice, odnosno da demokratska atmosfera sa umerenom tendencijom ka promenama strukture moći, uloga i pravila unutar porodičnog sistema, predstavlja najpodsticajnije okruženje za njegovo funkcionisanje. No, iako nam se može učiniti da je „najvažnija karakteristika porodičnog sistema“ ujedno i najjasnija u pogledu pirode svog uticaja, empirijski nalazi istraživanja ovog problema, ne samo da ne nude tumačenje optimalnog nivoa porodične fleksibilnosti za funkcionisanje porodice, odnosno razvoj talenta, već ne uspevaju da se izbore ni sa bazičnijim pitanjem da li porodična fleksibilnost ostvaruje značajnu korelaciju sa razvojem talenta. Naime, istraživanjima porodične fleksibilnosti porodica sa darovitim detetom, psihologija darovitosti je postala bogatija za novi segment empirijskih kontradikcija. Stoga možemo reći da i u ovom aspektu eksploracije porodičnog konteksta darovitosti nailazimo na poznat scenario: dok nam relevantni izvori na jednoj strani nude dokaze o uplivanju porodične fleksibilnosti u aktualizaciju potencijala darovite dece (Csikszentmihalyi et al., 1997; Taylor, 1996, prema Schiller et al., 2006), druga mesta u literaturi operišu nalazima koji porodice sa darovitim detetom proglašavaju fleksibilnim u meri u kojoj su fleksibilne i porodice prosečne dece (Schiller et al., 2006; West et al., 1989).

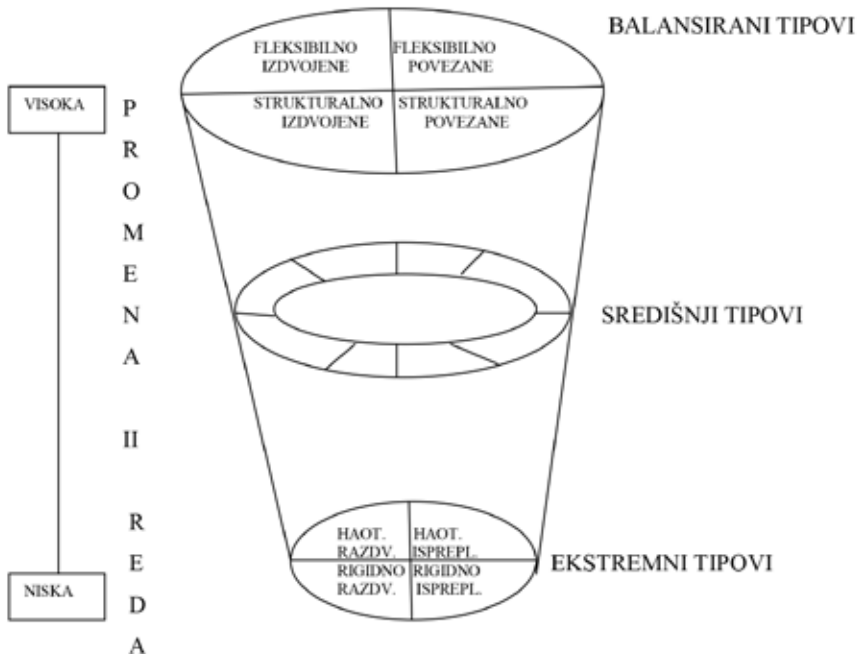
Dakle, kao i u slučaju porodične kohezivnosti, pokušaj generisanja celovitog odgovora o ulozi porodične fleksibilnosti u razvoju talenta, nailazi na dve vrste prepreka. Kao prvo, postojanje oprečnih nalaza o opštem kvalitetu uticaja porodične fleksibilnosti na preobraćanje visokih potencijala, ostavlja nas u dilemi da li da se prilikom 'afirmativnom' ili 'negacijskom' korpusu nalaza. Sa druge strane, ukoliko bismo imali veće poverenje u nalaze koji ukazuju da razvoju talenta pogoduju promene u porodičnoj strukturi moći, odnosima uloga i pravilima, ostaje nepoznato u kojoj meri porodični sistem treba da bude prilagodljiv da bi bio ocenjen kao podsticajan kontekst za razvoj talenta.

Porodična kohezivnost i fleksibilnost: objedinjeni osvrt

Izgleda da su konfuziji na području izučavanja porodične kohezivnosti i fleksibilnosti doprinele promene u konceptualizaciji Olsonovog Cirkumpleks modela. Naime, nakon suočenosti sa nalazima koji nedvosmisleno sugerišu da su kohezivnost i fleksibilnost linearne, a ne kurvilinearne dimenzije, Olson je pristupio rekonceptualizaciji Cirkumpleks modela i instrumenta koji iz njega proizilazi. Naime, Olson je morao da dopuni segment teorije koji se odnosi na optimalne nivoe porodičnog funkcionisanja, te da objasni zbog čega se visoki nivoi obeju dimenzija, a ne središnji, kako je isprva smatrao, pokazuju pozitivno povezanim sa funkcionalnošću porodice. Iz ovakvih nastojanja je proizašao Trodimenzionalni Cirkumpleks model braka i porodice, koji se temelji na razlici između „promene prvog reda“ i „promene drugog reda“ (Olson, 2000).

Promena prvog reda se dešava u postojećem porodičnom sistemu i odnosi se na *stepen promene* postojećeg porodičnog funkcionisanja. Pošto u ovom aspektu Olson i dalje ostaje pri shvatanju da ni premalo ni previše promene nije funkcionalno, promena prvog reda se smatra kurvilinearom i predstavljena je dimenzijom fleksibilnost. Međutim, promena drugog reda predstavlja *promenu jednog tipa sistema u drugi* i može se procenjivati samo dužim praćenjem porodice, odnosno u kraćem vremenskom periodu ukoliko je u nastupio stres. Promene drugog reda se dešavaju u vreme normativnog stresa (npr. rođenje detata) ili nenormativnih promena (npr. saobraćajni udes). Promena drugog reda je mnogo verovatnija u balansiranim porodičnim sistemima (porodice sa srednjim nivoima kohezivnosti i fleksibilnosti), nego u ekstremnim porodičnim sistemima (porodice sa ekstremno niskim ili visokim nivoima porodične kohezivnosti /fleksibilnosti). Naime, balansirane porodice imaju tendenciju da se prilagođavaju i menjaju, dok ekstremni porodični sistemi ostaju „zaglavljani“ u svom ekstremnom obrascu i time doprinose još većem stresu. To, zapravo, znači da su balansirane porodice sklone promeni drugog reda, dok u ekstremnim porodicama ima malo mogućnosti za ovaj tip promene (vidi sliku 1). Ovakva rekonceptualizacija modela rezultirala je i promenama u načinu merenja kohezivnosti i fleksibilnosti, tako da viši skorovi na subskalama kohezivnosti i fleksibilnosti FACES III, znače i veću izbalansiranost porodičnog sistema. Drugim rečima, visoki skorovi na kohezivnosti i adaptabilnosti

znače visoku emotivnu vezanost i promenljivost u terminima promene drugog reda i istovremeno umerenu emotivnu vezanost i promenljivost u terminima promene prvog reda. Ili još preciznije, visok skor na kohezivnosti i fleksibilnosti znači da porodice balansiraju između zajedništva i zasebnosti svojih članova, odnosno stabilnosti i promene, što im omogućava da u periodima normativnog stresa, odnosno nenormativnih promena menjaju tip porodičnog funkcionisanja, čime se adaptiraju na novonastalu promenu.

Slika 1. Trodimenzionalni Cirkumpleks model braka i porodice

S obzirom da je nemoguće pronaći čvrsto empirijsko uporište za izvođenje krajnjeg zaključka o ulozi porodične kohezivnosti/fleksibilnosti u razvoju darovitosti, završno razmatranje ovog problema imaće pretežno spekulativni karakter, premda će se oslanjati na ranije predočene empirijske nalaze koji su u nešto daljoj vezi sa ovim problemom. Naime, ako na jednoj strani imamo shvatanja porodične kohezivnosti/fleksibilnosti kao esencijalnih faktora rezilijentnosti porodičnog sistema, koji naročito dolaze do izražaja u situacijama izloženosti porodice različitim stresorima (Beavers & Hampson, 1990; Patterson, 2002; Walsh, 1998, 2003, svi prema Boyraz & Sayger, 2010), a na drugoj strani shvatanje detetove darovitosti kao potencijalnog stresora (May, 1994, prema Schilling et al., 2006), mogli bismo pretpostaviti da se porodice sa darovitim detetom odlikuju nešto višim nivoom kohezivnosti i adaptabilnosti (u terminima promene drugog reda), u odnosu na porodice sa prosečnim detetom, odnosno da ove karakteristike porodičnog funkcionisanja

nisanja ostvaruju značajan upliv u aktualizaciju potencijala darovitog deteta. Imajući u vidu rekonceptualizovani Cirkumpleks model, pretpostavka o visokoj kohezivnosti i fleksibilnosti porodica sa darovitim detetom istovremeno znači očekivanje da ove porodice spadaju u jedan od četiri tipa balansiranih porodica (vidi sliku 1), što, sa druge strane, generiše očekivanja u vezi optimalnog nivoa porodične kohezivnosti/fleksibilnosti za razvoj darovitosti. Naime, ukoliko očekujemo da porodice sa darovitim detetom spadaju u balansirani tip porodica, to istovremeno znači da se ove porodice odlikuju umerenim nivoima porodične kohezivnosti i fleksibilnosti, pri čemu pretpostavka o umerenom nivoima kohezivnosti (izdvojenost i povezanost) u priličnoj meri korespondira sa saznanjima o važnosti podsticanja lične autonomije i individuacije darovitog deteta, dok se pretpostavka o umerenim nivoima fleksibilnosti (strukturisanost i fleksibilnost) saobražava saznanjima o važnosti stabilnog porodičnog sistema u kome kontrola ima karakter usmeravanja i vođenja, a ne krutog disciplinovanja.

ZAKLJUČAK

Ispitivanja specifičnih aspekata funkcionisanja porodica sa darovitim detetom retko kad nude jednoznačne i celovite odgovore. Shodno tome, i rezultati istraživanja porodične podrške se u izvesnoj meri razilaze, što, zapravo, znači da se uz ubedljive potvrde oslanjanja darovitog deteta na podršku članova porodice, nailazi i na nezanemarljivu količinu nalaza koji ukazuju na mogućnost dostizanja vrhunskog učinka u određenom domenu i u uslovima ozbiljne narušenosti porodičnih odnosa koji rezultiraju niskim stepenom podrške. No, ukoliko porodičnu podršku stavimo u kontekst konkretnog domena manifestovanja darovitosti, dolazimo do zapažanja da korpus nalaza o ovom problemu ipak nudi jasnu osnovu za izvođenje opštijih zaključaka. Naime, s obzirom da porodična podrška doprinosi boljoj psihološkoj prilagođenosti pojedinca, te konsekventno i njegovoj boljoj adaptaciji na uslove školskog života, dolazi se do zaključka da podrška članova porodice ima neobično važnu ulogu u razvoju akademskog talenta. Sa druge strane, ako znamo da se kreativnost shvata i kao sposobnost modifikacije i preoblikovanja spoljnog okruženja, prilično je jasno da su visoki dometi u kreativnoj produkciji mogući i u uslovima oskudne podrške porodice. Najviši stepen kontradiktornosti uočava se u segmentu izučavanja uloge porodične kohezivnosti i adaptabilnosti u razvoju darovitosti. Naime, ishodi istraživanja emotivne povezanosti i promenljivosti strukture moći, uloga i pravila unutar porodica sa darovitim detetom, podrazumevaju ravnomernu zastupljenost rezultata koji svedoče o važnosti ovih karakteristika porodičnog funkcionisanja u razvoju darovitosti, i rezultata koji negiraju posebnu vezu porodične kohezivnosti/adaptabilnosti i darovitosti. No, čak i da nema 'negacijskog' korpusa nalaza i da je kontradiktornost gotovo nepostojeća, ovo područje empirije ne bilo bio lišeno poteškoća u generisanju celovitih odgovora, otuda što nam ne nudi saznanja o optimalnim nivoima porodične kohezivnosti/adaptabilnosti za razvoj darovitosti, koje mnogi teorijski modeli naširoko

elaboriraju. Stoga su pokušaji uopštavanja nalaza u ovom segmentu više spekulativne naravi i mogu se smatrati smernicama za dalja istraživanja uloge porodične kohezivnosti/adaptabilnosti u preobraćanju izuzetnih potencijala.

LITERATURA

- Abelman, R. (1991). Parental communication style and its influence on exceptional children's television viewing. *Roeper Review*, 14, 23–27.
- Altaras, A. (2006). *Darovitost i podbacivanje*. Pančevo: Mali Nemo.
- Amabile, T.M. (1983). *The social psychology of creativity*. New York: Springer-Verlag.
- Barišini, J., Svetozarević, S. & Duišin, D. (2011). Modeli porodičnog funkcionisanja -novine, preporuke, mogućnosti i ograničenja. *Engrami*, 33(1), 47-60.
- Beavers, W. R., Hampson, R. B., & Hulgus, Y. F. (1985). Commentary: The Beavers systems approach to family assessment. *Family Process*, 24, 398-405.
- Billings, A. G. & Moos, R. H. (1984). Coping, stress and social resources among adults with unipolar depression. *Journal of Personality and Social psychology*, 46, 877-891.
- Bloom, B. (1985). *Developing talent in young people*. New York: Ballantine Books.
- Boyras, G. & Sayger, T. V.(2010). Psychological well-being among fathers of children with and without disabilities: The role of family cohesion, adaptability and paternal self-efficacy. *American Journal of Men's health*, 5(4), 286-296.
- deCharms, R. (1976). *Enhancing motivation: change in the classroom*. New York: Irvington.
- Decy, E. L. & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- Caplan, C. M., Henderson, C. E., Henderson, J. & Fleming, D. L. (2002). The socioaffective impact of acceleration and ability grouping: recommendations for best practice. *Gifted Child Quarterly*, 46(2), 124-134.
- Chan, D.W. (2008). Giftedness of Chinese students in Honk Kong: perpectives from different conceptions of intelligence. *Gifted Child Quarterly*, 52(1), 40-54.
- Cornell, D. G., & Grossberg, I. W. (1987). Family environment and personality adjustment in gifted program children. *Gifted Child Quarterly*, 31(2), 59–64.
- Cox, C. M. (1926). *The early mental traits of three hundred geniuses. Genetic studies of geniuses: Vol. 2*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Csikszentmihalyi, M. & Csikszentmihalyi, I.S. (1988). *Optimal experience: psychological studies of flow consciousness*. New York: Cambridge University Press.
- Csikszentmihalyi, M., Rathunde, K. & Whalen, S. (1997). *Talented teenagers: the roots of success and failure*. New York: Cambridge University Press.
- Dubow, E. F. & Tisak, J. (1989): The relation between stressful life events and adjustment in elementary school children: The role of social support and social problem-solving skills. *Child development*, 60(6), 1412-1423.
- Dunn, S. E., Putallaz, M. & Sheppard, B.H. (1987). Social support and adjustment in gifted adolescents. *Journal of Educational Psychology*, 79(4), 467-473.
- Ford, G. G. & Procidano, M. E. (1990). The relationship of self-actualization to social support, life stress and adjustment. *Social Behavior and Personality*, 18(1), 41-51.
- Fornia, G. L. & Frame, M.W. (2001). The social and emotional needs of gifted children: Implications for family counseling. *The Family Journal*, 9, 384-390.

- Freeman, J. (2000). Families: the essential context for gifts and talents. U: K. A. Heller, F. J. Mönks, R. J. Sternberg & R. Subotnik (Eds.). *International handbook of giftedness and talent* (str. 573-587). Oxford: Elsevier science.
- Goertzel, M. G., Goertzel, V., & Goertzel, T. G. (1978). *Three hundred eminent personalities*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Karnes, M. B., & Shwedel, A. (1987). Differences in attitudes and practices between fathers of young gifted and fathers of young nongifted children: A pilot study. *Gifted Child Quarterly*, 31, 79–82.
- Kawash, G. F., & Kozeluk, L. (1990). Self-esteem in early adolescence as a function of position within Olson's circumplex model of marital and family systems. *Social Behavior and Personality*, 18, 189-196.
- Kitano, M. K., & Lewis, R. B. (2005). Resilience and coping: Implications for gifted children and youth at risk. *Roeper Review*, 27, 200-205.
- Klein, B. (2007). *Raising gifted kids: everything you need to know to help your exceptional child thrive*. Broadway, New York: Amacom Books.
- Landau, E. & Weissler, K. (1993). Parental environment in families with gifted and nongifted children. *Journal of Psychology*, 127(2), 129-142.
- Lewin, K., Lippitt, R., & White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates." *Journal of Social Psychology*, 10, 271–299.
- Mascie-Taylor, C.G.N. (1989). Biological and social aspect of development. U: N. Entwistle (Ed.). *Handbook of educational ideas and practices*, (str. 992-997). London: Routledge.
- Mitić, M. (1996). *Porodica i stres: između poraza i nade*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Ochse, R. (1993). *Before the gates of excellence: the determinants of creative genius*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Oliva, A., Jimenez, J. M. & Parra, A. (2009). Protective effect of supportive family relationships and the influence of stressful life events on adolescent adjustment. *Anxiety, Stress & Coping*, 22(2), 137-152.
- Olszewski-Kubilius, P. (2002). Parenting practices that promote talent development, creativity, and optimal adjustment. U: M. Neihart, S. M. Reis, N. M. Robinson, & S. M. Moon (Eds.), *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* (str. 205–212). Waco, TX: Prufrock Press.
- Perosa, L. M. & Perosa, S. L. (2001). Adolescent perceptions of cohesion, adaptability, and communication: Revisiting the circumplex model. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 9(4), 407-419.
- Piirto, J. (1998). *Understanding those who create* (2nd ed.). Scottsdale, AZ: Gifted Psychology Press.
- Olson D. H. (2000). Circumplex model of marital and family systems. *Journal of Family therapy*, 22, 144-167.
- Rathunde, K. (1989). The context of optimal experience: an exploratory model of the family. *New Ideas in Psychology*, 7, 91-97.
- Rathunde, K. (1996). Family context and talented adolescents' optimal experience in school-related activities. *Journal of Research on Adolescence*, 6(4), 605-628.
- Renzulli, J. S. (2005). The tree-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. U: R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (str. 246-280). New York: Cambridge University Press.

- Riesch, S.K., Henriques, J., & Chanchong, W. (2003). Effects of communication skill training on parents and young adolescents from extreme family types. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric and Mental Health Nursing*, 17(4), 140-148.
- Schilling, S. R., Sparfeldt, J. R. & Rost, D. H. (2006). Families with gifted adolescents. *Educational Psychology*, 26(1), 19-32.
- Simonton, D. K. (1994). *Greatness: Who makes history and why*. New York: Guilford
- West, S. S. (1960). Sibling configuration of scientists. *American Journal of Sociology*, 66, 268-271.
- West, J. D., Hosie, T. W., & Mathews, F. N. (1989). Families of academically gifted children. *The School Counselor*, 37, 121-127.
- Wilcox, B.L. (1981). Social support, life stress and psychological adjustment: A test of the buffering hypothesis. *American Journal of Community Psychology*, 9, 371-386.
- Winner, E. (1996). *Gifted children: Myths and realities*. New York, Basic Books.
- Zotović, M., Telečki, T., Mihić, I. & Petrović, J. (2008). Relacije karakteristika porodice i prevladavanja stresa kod adolescenata. *Primenjena psihologija*, 1(3-4), 145-160.

Jasmina Pekić, Jasmina Kodžopeljić, Ana Genc

ULOGA PORODICE U RAZVOJU DAROVITOSTI – PORODIČNA PODRŠKA/STIMULACIJA I PORODIČNA KOHEZIVNOST/ADAPTABILNOST

REZIME

Zaslugom „liberalnih“ koncepcija skrenuta je pažnja na dinamičnu prirodu darovitosti koja nameće potrebu za razmatranjem ovog fenomena u relaciji sa sredinskim kontekstom. Od svih sredinskih faktora, najveća pažnja se poklanja porodici darovitog deteta, koja se smatra esencijalnim kontekstom za razvoj darovitosti. Ovaj rad pravi osvrt na ulogu porodične podrške i stimulacije, te porodične kohezivnosti i fleksibilnosti u aktualizaciji visokih potencijala. Veliki broj istraživanja porodične podrške i stimulacije u razvoju darovitosti sugeriraju zaključak da se najstimulativnijim okruženjem pokazuju tzv. „kompleksne porodice“ koje balansiraju između integracije (emocionalne podrške) i diferencijacije (intelektualne stimulacije). No, nezanemarljiv korpus empirijskih nalaza svedoči o tome da su vrlo često daroviti pojedinci stasavali u uslovima oskudne porodične podrške i disharmoničnih porodičnih relacija, što je podrazumevalo nisku poziciju ovih porodica na dimenziji integracije. Kontradiktornost u ovom segmentu istraživanja uspešno se prevazilazi ukoliko se darovitost razmatra u kontekstu konkretnog domena njenog manifestovanja. U tom slučaju se uočava da domeni koji više iziskuju kreativnu produkciju u osnovi imaju naglašenu porodičnu diferencijaciju, dok se porodična integracija prevashodno dovodi u vezu sa učinkom koji ima formu ekspertize, ali ne nužno i kreativne produkcije. Istraživanja relacija porodične kohezivnosti/adaptabilnosti i razvoja darovitosti još više otežavaju pokušaje izvođenja opštijih zaključaka. Naime, dok se sa jedne strane izdvajaju nalazi koji svedoče o značajnoj povezanosti porodične kohezivnosti/fleksibilnosti i darovitosti, sa druge strane se nailazi na rezultate koji ukazuju na podjednaku razvijenost ovih karakteristika kod porodica sa darovitim i prosečnim detetom. No, čak i da nema „negacijskog“ korpusa nalaza i da je kontradiktornost gotovo nepostojeća, ovo područje empirije ne bilo bio lišeno poteškoća u generisanju celovitih odgovora, otuda što nam ne nudi saznanja o optimalnim nivoima porodične kohezivnosti/adaptabilnosti za razvoj darovitosti, koje mnogi teorijski modeli naširoko elaboriraju. Stoga su pokušaji uopštavanja nalaza u ovom segmentu više spekulativne naravi i mogu se smatrati smernicama za dalja istraživanja uloge porodične kohezivnosti/adaptabilnosti u preobraćanju izuzetnih potencijala.

Jasmina Pekić, Jasmina Kodžopeljić, Ana Genc

ULOGA PORODICE U RAZVOJU DAROVITOSTI – PORODIČNA
PODRŠKA/STIMULACIJA I PORODIČNA KOHEZIVNOST/ADAPTABILNOST

SUMMARY

Contemporary conceptions of giftedness have pointed out that giftedness is a dynamic phenomenon which should be considered in relation to the environmental context. Among the environmental factors, the greatest attention is paid to the family of a gifted child, which is considered as an essential context for the development of giftedness. This paper examines the role of the family support and stimulation, as well as the family cohesiveness and flexibility, in the implementation of high potentials. Many studies on relations between the family support/stimulation and development of giftedness suggest that „complex families“ are the most stimulating environment. This type of families keeps a balance between integration (emotional support) and differentiation (intellectual stimulation). However, a significant body of empirical evidence testifies that gifted individuals often grew up in a situation of poor family support and disharmonious family relations, which suggest a low placement of these families on the dimension of integration. The contradiction of these findings can be successfully overcome if giftedness is considered in the context of a specific domain of its manifestation. Studies on relations between the family cohesion/adaptability and development of giftedness generate even more confusion. Namely, results in this segment suggest important correlation between the family cohesion/flexibility and talent development on one hand, and the equal prominence of these characteristics in families with gifted and average child, on the other hand. In addition, these research do not provide unambiguous answers about the optimal levels of the family cohesion/adaptability in the development of talent, which was precisely elaborated in many theoretical models. Therefore, attempts to generalize the findings in this segment are more speculative and may be considered as guidelines for future research on the role of the family cohesion/adaptability in the conversion of outstanding potential.

Keywords: giftedness, family support and stimulation, family cohesiveness and flexibility.